

EGEK HARAGJA, AQUATINTA, 37x50 CM

**SZARKA
KLÁRA**

A TÖRTÉNETEK ÉS A VALÓSÁG MEGTÉVESZTŐ HASONLÓSÁGA

Jászberényi Sándor: A lélek legszebb éjszakája. Kalligram, 2016

Második szépirodalmi kötetével jelentkezett Jászberényi Sándor – *A lélek legszebb éjszakája* című könyv tizennégy elbeszélést foglal magában. A szerkesztő, Cserna-Szabó András a fülszövegben jegyzi meg, hogy a szerző az első kötetével komoly nemzetközi sikert aratott. S valóban, első könyvét kiadták az USA-ban, Nagy-Britanniában és Indiában is. Komoly fórumokon méltatták, egyenesen Hemingwayhez hasonlították az egyébként költőként is megmutatkozó, de főfoglalkozásaként újságíró, tudósító szerzőt. Ha valaki

egy kicsit utánaolvas Jászberényi irodalmi „pozicionáltságának”, rögtön szembetűnhet neki, hogy szerzőnk belépése a szépirás magyar szcénájába – hogy ezzel a divatos szóval éljünk – tökéletesen mentes a provincializmustól. Amiről ír, az egész világot érdekli, ahogyan ír, az nemcsak korszerű és érvényes, de talán mindenféle olvasó számára is élményszerű.

Jászberényi Sándor majd másfél évtizede járja a világ konfliktuszónáit, különösképpen a Közel-Kelet és Afrika forrongó, szomorú és veszélyes helyeit. Újságíróként és fotográfusként tudósított többek között az arab tavasz és az izraeli–palesztin konfliktus eseményeiről. Hosszú évekig Egyiptomban élt, még a muszlim hitre is áttért. (Elmondása szerint azért, mert másként nem tudott volna elég közel kerülni az ottani viszonyokhoz.) Irodalmi élményeinek és mostani novelláinak is fő életanyaga ezekről a helyekről és ezekből az eseményekből ered. Bár a kötet elején maga írja, hogy a történetek és a valóság megtévesztő hasonlósága a véletlen műve, ezt nem kell komolyan vennünk, hiszen minden valamirevaló realista irodalmi műre érvényes a mondata. Ő is, mint minden szépiró, megdolgozik a valóság elemeivel, fölhasználja, összegyűrja, rövidíti vagy éppen kiegészíti a valóban megtörtént mozzanatokot. A lényeg az, ami a végén kikerekedik. Vagyis a mű maga. Az alapanyag, az író által megélt valóság legfőbb anekdotikus elem. Megértem, hogy Jászberényi vonakodik arról beszélni, hogy műveiben mennyi a tényleg szó szerinti megtörtént és mennyi a fikció. Csakis a megjelent mű irodalmi és eszmei igazságát érdemes vizsgálunk, ez tartozik ránk, olvasókra.

Az elképesztően dús és fullasztó valóságos élmények mellett a főhős belső konfliktusának stációi adják Jászberényi novelláinak másik elemét. Az újságíró, haditudósító Maros Dániel súlyos magánéleti válságban – tönkrement házassága és a lelkiileg készületlenül rászakadt apaság nyomasztó terhével küszködve – vergődik a világ nagyon is valóságos 21. századi poklaiban. Ez a párhuzam – egyszerűen szólva az európai ember belső, a keleti és afrikai emberek külső pokla – fonódik össze, és mint meghatározó motívum halad végig szinte az egész kötetben. Rögtön az első elbeszélés szuggesztíven exponálja a külső és belső gyehennák közös tüzét. A *Vigyén el az ördög* című novellában a krónikus alvási problémával küszködő főhős a klinikai halálból visszatérve mindent megpróbál, hogy egy kicsit pihenhessen, hiszen a megőrülés határára jutott. A kötet alcíme nem véletlenül *Történet álmatlanságról és örületről*. A világ pedig, amelyikben járkel, kínál is számára mindenféle örültséget, amire azt szokták mondani: ha egy író találta volna ki, el se hinnénk. De Jászberényinek elhiszünk mindent. Hiszen Maros beduin fegyvercsempész barátja semmivel sem örültebb figura, mint amilyeneket a tévében látunk. De tökéletesen megértjük az idegileg és érzelmileg több mint labilis magyar srácot, hogy kipróbálja a keleti varázsló, a szellemlovas praktikáját is, hátha használ. Miközben a szakadt varázsló éppen az átkot veszi le Marosról, „a Nokia gyári csörgőhangja töltötte meg a sátrat. A szellemlovas felegyenesedett, majd belenyúlt a goblibájának zsebébe, elővette a mobiltelefont és beszélni kezdett. Kairói akcentussal beszélt, tökéletesen értettem. Egy autóról volt szó. A szellemlovas árulta a kocsját, és most egy vevő hívta.”

A globalizáció mindenhová elkúszó és mindent befolyásoló hatása folyton tetten érhető. Csak nem úgy, ahogy még az ezredfordulón a lelkes széplelkek a világ újabb megváltását várták a jaj, de demokratikus internet elterjedésétől, vagy a mobiltelefon időt és távolságot elimináló természetétől. Az újabb eszközök és a változó körülmények ezúttal sem váltották meg a világot. A társadalmi, gazdasági, kulturális mélyáramok a maguk természetes és megfellebbezhetetlen módján csaptak a felszínre, s a régebbi igazságtalanságokat újabbakká formálták. *Az isten országa úton van felénk* című novellában az IS ellen harcoló pesmerga nők egy elcsípett rádióadásból, mintegy testközelből hallhatják a két fiatal és rémült iszlamista párbeszédét, ahogyan a gyilkolásra készülnek. Mennyire mai ez a helyzet! *A jó kuncsaft* megrázó nőalakja, a gyönyörű afrikai lány

kihívó viselkedése és minden gesztusa is 21. századian ismerős. Az alkoholos, lelketlen szexus is az volna, ha ekkor nem azzal szembesülnénk, hogy a „könnyű nőcskének”, mint sok ezer sorstársának, csonkolták a kloriszát kislány korában. A romlott jelen és a brutális tradíció találkozása az arab világ mai díszletei között.

A modernitás elemei, külsőségei és körülményei gyakran hideglelős karikatúráként épülnek be a hagyományos nyomorúságok és az egyre kegyetlenebb életkörülmények egyvelegébe, amit a Közel-Keleten mindennapi életnek mondanak. Talán leginkább *A kutya kölykei* című hosszabb terjedelmű elbeszélés Mad Max-filmeket idéző világában éljük át mindezt. A Kairó külvárosában álló volt temetőben berendezkedett szegények brutális univerzuma, az akár halálig folyó gyerekharcok és fogadások könyörtelen miliője minden divatos mai disztópiát érvényessé szignál. Józan ésszel és valamelyest ép érzelmi háttérrel elviselhetetlen. Jászberényi főhőse sem képes ép ésszel és lélekkel forogni ebben a szép új világban. De az alkohol, xanax és ópium, örökös álmatlanság, hallucinációk és nyomasztó emlékek ködéből is tűpontosan érzékeli a valót. Nehezen tudok ennél érvényesebb hozzáállást – és főhőst – elképzelni, bármennyire is lehangoló és szomorú mindez.

Hiszen el lehet fordulni attól a tényről, hogy embertársaink milliói számára a 21. század csak a szenvedést és a halált kínálja. Meg lehet bélyegezni őket, mint a veszély forrásait, sőt felelőssé lehet tenni őket a szerencsétlenségükért. Harcot lehet hirdetni a kultúrák között, miközben csak a viszonylagos jobb létünkötl igyekszünk elzárni őket, akár megsemmisítésük, megsemmisülésük árán is. De az ember nem kíván csöndben és illedelmesen haldokolni az ökológiailag és politikailag letarolt hazájában. Él, ahogy lehet. A külső és belső poklok tüzét pedig készséggel táplálja a régi bevált előítélet, rasszizmusok, nacionalizmusok, vallási fanatizmus talaján született új gyűlölet minden oldalon.

Jászberényi „őrült” hőse olyan természetes józansággal, olyan eredendő normalitással képes odafordulni a másik emberhez, mint akit meg sem érintett ez az új gyűlölet. Mentés az öntetszelgő pízstól, de mentes az előítéletek torzító tükrétől is. Mélyen érzékeli, megérteni és átlátni kívánja a természetes másságot, de mondhatni zsigerileg fölismeri a mély, közös emberi azonosságot. Így aztán halálos veszélyek között csetlik-botlik fél- vagy akár egész kábulatban, mégsem lesz baja soha. Szóké, kék szemmel és nagyon európai gesztusokkal lép be azok életébe, akik másba születtek és nevelkedtek, de az őszintesége és belülről fakadó, természetes empátiája átsüt a külsőségeken. Így aztán a kövér afrikai madám mellett az ágyban vagy a kurd harcosok között a fronton magától értődően találja meg a helyét.

Jászberényi írásmódját, főhősének karakterét hasonlították már az említett Hemingway vagy Graham Greene írásmódjához, hőseihez. Jogosan. Nekem a manapság (nyíltan vállalt marxista világnézeti elkötelezettsége miatt) nem nagyon emlegetett ausztrál-brit James Aldrige figurája és stílusa is az eszembe jutott. Már csak azért is, mert tárgyilagosság és cinizmus között szűk a mezsgye, s azt hiszem, sem Aldrige, sem Jászberényi nem lépi át soha ezt a határt. Pedig mind a ketten egyforma kritikával és empátiával ábrázolják az esendő európai és nem európai egyaránt.

Jászberényi nyelvezetét egyébként durvának, stílusát karcosnak és fölkavarónak mondják sokan. Hát nem is tudom. Egyetlen fölösleges vagy öncélú trágárságot, hatásvadász szót sem találtam az írásokban. Némelyik manapság oly divatos áltörténeti fikcióban sokkal több aberrációt, durvaságot és pornográfiát olvastam, mint itt. Jászberényi őrült történetei annyira normálisak, amennyire az életünk az. Írásmódja az eleven élet minden kegyetlenségét és minden nagyszerűségét ránk zúdítja.

Az utolsó elbeszélés pedig ad valamennyi okot az irracionális reményre is, hiszen e nélkül tényleg csak a cinizmus és a bűn marad. *A Varjúlevésben* a főhős néhány évvel később már

itthon, az akkor hétéves kislával egy haldokló cigány öregasszony családjához látogat, hogy búcsút vehessen tőle, második anyjától. A cigányok között ő (és a gyerek) ugyanolyan természetességgel és őszinteséggel mozog, mint korábban a Közel-Keleten tette tudósítóként. Hiszen a távolságok és különbségek ember és ember között oly hatalmasak és annyira semmik egyszerre.

A kötet szerkezete, a novellák egymásutánja nagyon is tudatosan megkomponált: látható íve van. Regényt ígérő struktúra. Ha a belső és külső poklok tüze engedi, szerzőnk nagyepikába fog, amit csak remélhetünk.

PÉCSI GYÖRGYI

IKERKÖNYVEK

Szathmáry György: A Sejtések Könyve szonettjei. Stádium Kiadó, Bp., 2016
Rékasy Ildikó: Az álom logikája. Stádium Kiadó, Bp., 2016

Időről időre fölmerül a kérdés: szükséges-e ismernünk a versek keletkezésének körülményeit, a költő civil életét, vagy egyedül és kizárólag a szöveg, a befejezett, kész mű számít-e? A kérdés, persze, önmagában botor, mert a legritkább esetben találkozunk csak magával a szöveggel, verssel, valamit mindenképpen tudunk a legismeretlenebből is. A mű kontextusban születik és kontextusban értelmeződik.

Másként olvasom tehát Szathmáry György vékonyka válogatott verses kötetét, ha tudom, hogy verseinek többségét ama legendás *Füveskert* költői társaság tagjaként a tatabányai és a váci börtönben jegyezte le.

Zavarba ejt, sehogy nem illik össze a Rákosi-kor börtöne és a *Sejtések Könyve*. Mert – akárhogyan is forgatom – a kötet szonettjei a legkevésbé sem „börtönversek”, még csak nem is közéleti, politikai, valóságra reflektáló versek, hanem egy idillről, szerelemről álmódó fiatalember költeményei. „Aphrodité! / Örök királynő! / Halálra titkolt szép öröm! / Hogy értelmem a titkon átnő, / Szerelmes szívvel köszönöm. / Történelmünk a gát, tovább nő. / De én e gátat áttöröm, / Zengő robajjal, s új csodát szó / Illatos húsból fog s köröm. / A karcsú lábak, drága nimfák / Márványba dermedt teste vár, / Hogy dalaim életre hívják, / S az ősi berket s a sívár / Életet újra beragyogják, / S feltamadjon az aranyország” – így kezdődik szonettciklusa, a *Pogány szonettek*, hogy kedvesével – de talán ekkor még képzeletbeli kedvesével, hiszen ahogyan a költő- és börtöntárs Tóth Bálint emlékezik, még a „*Pogány szonettek*” című ciklusát is csak a házasságon belül tudta elképzelni, becsületesen és úri módon, miként az egy párbajképes, derék fiatalemberhez illik” – képzeletben és 19 szonettben bebarangolja álmai, elvágyódásai tájait, helyszíneit. S írta mindezt 1953-ban, a tatabányai börtönben. Borzongatóan disszonáns a Radnóti-párhuzam. Szathmáry, tudatosan, mindjárt a ciklus címében megidézi a nagy elődöt. Radnóti *Pogány köszöntővel* (1930) lépett a pályára, a szerelem, az életöröm, az idilli természet rajongásával, a harmonikus életérzés verseivel, melyekre szinte rárimelnek Szathmáry költeményei, csak éppen nem buklikákban, hanem – ez is nyugatos örökség – szonettekben. A *Pogány szonettek* keletkezése idején a kései, a munkatáborokba hurcolt Radnóti sorsát éli (nem túlzás a párhuzam, a politikai elítél-

teket a Rákosi-rendszer szintén fől számolásra szánta), de Szathmáry még csak 25 éves, s remélte tán, hogy éppúgy *előtte az élet*, mint mesterének, s a fiatal Radnótira alludál.

Szathmáry György élete, sorsa fanyar-keserű regénybe illő. 1928-ban született Szolnokon. Gimnazistaként még működik a legtöbb fiatal hazafias igazságérzete, pláne ha érzékeny, és titokban verselget. Szathmáry is vívódik, tudja, ha nyilvánosságra kerülnek „kockás fűzetének” írásai, *baj* lehet. Lesz is, önképzőköri tanára aljas módon lebuktatja. „Ez válthatta ki belőle azt a dacot, aminek folytán az ÁVO, illetve az ÁVO provokátorai olyan megnyilatkozásokat váltottak ki Gyurkából, amik internáláshoz, később hosszabb börtönbüntetéshez vezettek” – idézi Szathmáry egykori iskolatársát az utósót jegyző Rékasy Ildikó. S innentől nincs szabadulás – egyetemi tanulmányait nem fejezheti be, előbb héthavi internálásra, majd '52-ben fegyveres összeesküvés vádjával egy koncepció perben tíz évre ítélik. Négy év börtön után, '56 nyarán helyezik feltételeesen szabadlábra. Stigmatizált marad a Kádár-rendszerben is, szórakoztató zenészként hányódik; a rendszerváltozás éppen csak megérinti, 1990-ben rákkal küszködve fejezi be az életét. 1992-ben politikailag egy tollvonással rehabilitálják, költői rehabilitációja azonban nem magától értetődő.

Szathmáry György a számrpróbálgató zsengek után a börtönben érett költővé. Ami a társaságot illeti, kitűnő (Tatabányán Tóth Bálint a társa, a váci börtönben mért Gérecz Attila, Béri Géza, Kárpáti Kamill és Tollas Tibor), ami a körülményeket, szívszorító. De: „Aki verseket tud, azt sosem csukhatják magánzárkába. Vele van József Attila, Ady és az Isten.” (Tóth Bálint) „Írtam, mit is tehetnék?” – írja a munkaszolgálatos Radnóti a *Második eclogában*. „S egy vers milyen veszélyes, / ha tudnád, egy sor is mily kényes és szeszélyes, / mert bátorság ez is, lásd, a költő ír, a macska / miákol és az eb vonít s a kis halacska – / s a többi...” Tehát a költők írnak, mert költők. Ahogy lehet. Titokban egypéldányos antológiákat állítanak össze műfordításaikból, verseikből *Füveskert* címmel (innen a költőcsoport utólagos elnevezése), de '56-tal kényszerűen szétszóródnak: Gérecz Attila mártírhalált hal a pesti harcokban, Tollas Tibor nyugatra menekül, Kárpáti Kamill és Tóth Bálint az irodalom perifériáján, a túrt kategóriába szorítva próbál bekapcsolódni az irodalmi vérkeringésbe, Béri Géza (1979-ben öngyilkosságot követ el) és Szathmáry György a börtön után nem folytatják az írást.

Kit is illetne a költői rehabilitáció? Szathmáryról jegyzi meg a már idézett kitűnő költő, Tóth Bálint (*Stádium*, 1991/1.): „Költő, akinek egyetlen verse, egyetlen fordítása nem jelent meg nyomtatásban Magyarországon. Költő, aki barátai unszólása ellenére elzárkózott írásai közreadásától. Költő, aki fiatal fejjel hátat fordított az irodalomnak és bárzongoristaként kereste kenyerét.” Lassan, a volt *füveskertiek*, a nyugatra menekült Tollas Tibor és az itthon maradottak, elsősorban Kárpáti Kamill és Tóth Bálint szorgalmazásával, emlékező írásokkal, antológiák, majd önálló kötet kiadásával sikerül kiemelni és felmutatni az életművet, megtörni a hallgatást Szathmáry körül.

Kétségtelen, Szathmáry György költészetének legerősebb, irodalomtörténeti olvasata, érdeme szerint is, a *füveskerti* – de engem most egy másik olvasat szólít meg.

A Stádium Kiadó Szathmáry versválogatásával együtt jelentette meg fiatalkori szerelme, első felesége, Rékasy Ildikó posztumusz verseit, *Az álom logikáját*. A két költő nemcsak a privát szférában tartozott össze, de mintha költőként is kölcsönösen kiegészítenék egymást, mintha egymás negatívjai lennének, mintha csak együtt képeznének egészet. S ha főntebb regénybe illőnek neveztem Szathmáry életét, ennek a szerelemnek, lelki egymásba fonódásnak a története igazán költői.

'56-ban a börtönből szabadult Szathmáry egy Verlaine-fordításával elbűvöli a 18 éves polgárlányt, Rékasy Ildikót. A lány beiratkozik a szegedi egyetemre, de októberben, ahogy felforr a világ, felforr a szerelem is. Otthagyja az egyetemet, összeházasodnak a semmire. Nagyon fiatalok, úgy élnék, mint a romantikus regények hősei, Szathmáry alkalmi zenészkedik, végiglakják az országot,

amúgy meg füttyülnek a politikára. „Egy nagy vakációhoz hasonlított az életem” – emlékezik Rékasy Ildikó (Eső, 2010/3.). Két évet bír ki az édes (cigány)élet, elválnak, s ezután ha kétszer-háromszor találkoznak még. Szathmáry új házasságot köt, Rékasy az egyedüllétet választja. Nem tudni, tovább csengett-e a férfiban ifjúsága szerelme, de az asszonyban halálig (2015) megőrződött a férfié.

Nem tudhatjuk, miért fordult el a börtönévek után a költészettől Szathmáry, hitét veszítette, vagy nem érzett magában elég erőt, hogy költőtársak, szellemi környezet nélkül is folytassa a versírást. Amit hátrahagyott, figyelemre méltó, de nem beteljesített életmű. Még a pálya elején, igazi megméretés és igazi erőpróba előtt, ahogy mérlegében Tóth Bálint írja: „A visszhangtalan ének szerzője szükségszerűen mutál: hol a pátosz, hol a túlfűtött érzelem, hol a könnyedség felé csúszik el a hangja. Szathmárynál mindhárom hangütést megtalálhatjuk. És nehogy lekicsinyelhetően hangozhassék; mindannyiunknál, akik a börtönben akkor verset írtak. Mert nehéz ott megismerni magunkat, ahol minden hang, amit kimondunk, az ellentmondás hangja, ahol az általunk kilélegzett levegő is – úgy érezzük – a rendszer ellen száll ki tudónkból!”

Rékasy úgy emlékezik, kapcsolatukat a költészet igazéte is összekovácsolta: „együtt fedeztük fel az ötvenes évek második felében egyszerre magára találó könyvkiadás csemegéit, Szabó Lőrinc *Örök barátaink* című csodálatos műfordítás-gyűjteményét, Illyéstől a *Kézfogásokat* és az 1956-os könyvtermés egyik szenzációját, Weörestől a *Hallgatás tornyát* – hogy csak a fő kedvenceinket említsem. És két-három évig én is írtam verseket akkor; Gyurka dicsért, bátorított, közös kötetről ábrándoztunk. Később, különválásunk után, elvesztettem az önbizalmamat.” Még ír pár verset „Gyurka”, de inkább fordít, Maeterlincket, Chestertont, Nietzschét. Tóth Bálint is fordításait méltatja: „A fordításban Szathmáry járt elől komoly nyelvtudásával és briliáns formakészéggel. Több mint ötven verset ültetett át magyarra, ebből több mint a fele egészen kiemelkedő műfordítói bravúr” – költői érzékenysége, tehetsége tehát nem kétséges.

S aztán, a szerelem elmúltával a költőpár külön-külön elhallgat – Szathmáry örökre. „Különös fintora a sorsnak, hogy Gyurka harmincéves korára abbahagyta a versírást, én pedig lényegében ötven felett kezdtem el” – írja Rékasy, „Elnémultál nagyon korán, / hajlott korbanam nyílтам én meg; / csönd rejti el homlokzatán / két torzóját egy párbeszédnek.” (*Ha olvasom verseidet*)

Rékasy Ildikónak életében öt könyve jelent meg, hatodikként *Az álom logikája* posztumusz kötetként. Ez utóbbiban az emlékezések, álmok már őszikékké állnak össze. Rokonszenvesen női líra, finomsága, megriadó szorongása, rebbenékenysége, asszonyi tapintata teszi nőivé. „Már szeretnék élni, / ha megvolnának / a régi emberek, dolgok, körülmények, / akik, amelyek mind megvoltak, / amikor nem szerettem élni” (*Már szeretnék*) – lehetefinom önironiával ilyen pontos, egyszerű, átlátható, axiomatikus paradoxonokban foglalja össze élettapasztalatát. A múltban, emlékeiben, álmaiban, az „aranykorban” él, de tudja, hogy teste és köznapi ittléte nagyon is valóságos. Ironikus önreflexióval, bájos humorral képes szemlélni öregedését, a test elfáradását: „Arcokra, tárgyakra jó esetben ráismerek, / de a részletek sehogy se ragadnak meg bennem.” A memória kihagy, elfelejt arcot, részleteket, megpróbálja kondicionálni magát, de a látás gyengülését már rezignáltan fogadja – eddig szenttelenül, már-már köznapiasan tárgyias a leépülés leírása, az értelmezés azonban telitalálat költői hasonlat és bölcsesség: „Kissé elmosódva, elnagyoltan érzékelem a világot, / mint hibás fénytörés következtében a rövidlátók.” (*Adottságok*) Kapaszkodás és búcsúzás – az ész készen áll a halálra, de a lélek szorong az ismerentlentől: „Sohasem tudtad elengedni / a mókuskereket; / miért, hogy az utolsó percben / begörccsöl a kezed?” – aztán sóhajtás: „Aludva volna jó, / ha szélcsendben, gond nélkül vinne / át, túlra a hajó.” (*Szélcsendben*) Arany János nyomán eufemisztikusan *őszikéknek* nevezi a halálra készülő számvevőteket az irodalomtörténet, eufemisztikusan, mert valójában nincs más célja, dolga, ügye egy

ponton túl az embernek, mint a saját halálra való várakozás: „Életemnek célja nincs már, / életem csak hangulat, / úgy hullámzik, mint a nagy víz, / s mindig más képet mutat.” (*Dalocska*) Könnyedségbe játszott Vajda János-os spleen váltakozik gyötrődő, mélyen emberi aggódással. Mindegyre számvetést készít, véghagyatkozna, de minden számvetés a fájdalmas, egyre nehezebben viselhető magánnyal szembesíti: „Meg kellene sürgősen osztani / minden emléket, gondolatot, érzést, / amíg nem késő, néha ezt gondolom. / Máskor azt: Kivel? S miért?” (*Veszteségek*)

„Mit reméltél, amikor az egyedüllétre voksoltál? / A szabadságot és a csendet, / a nagy belső csend átszellemültségét, intenzitást. // Ülsz egy padon a platán-fasorban / az őszi fényektől bearanyozott parkban, gondolatban ölelsz egy távollevőt / az átéléstől lelassult lélegzettel.” (*Mit reméltél*) A magányos, öregedő, megfáradó asszony a múltban él – palimpszesztet ír a régi történetekre, emlékekre, és kegyelmi pillanatokban a jelent áttöri, felülírja a múlt szépsége, a szerelem – az életben egyszer megélt szerelem – szabadságélménye. Emlék, álom, képzelet mindegyre visszatéríti az aranyban, kékben, zöldben ragyogó Kerthez (előző kötetei: *A régi roffi kert*, 2002; *Volt-e Kert?*, 2007), a transzcendens létteljességhez.

Ennek a bensőben megélt élménynek egyik finom lenyomata A másik bolygó című verse. „Két sugárzó test: / két nap delelt az égen. / A tenger ott is kék volt. / Hegyek zúgtak, lengtek, / mint távoli harangok, / s a zöldkoszorús homokszigeten / megöleltük egymást. // Sehol a közelben / senki más élő, ember, állat, / csak a különös, csillaglevelű fák, / ismeretlen gyümölcsseikkel terhesek. / Nem volt tilos szakítani róluk, / s az ágak között nem sziszegett a kígyó. / Hát félelem, minden szorongás nélkül szerettünk, / pedig tudatában se voltunk, / hogy halhatatlanok vagyunk.” Távol, kívül a civilizáción, történelem előtti, bűnbeesés előtti időbe, a teremtés hajnalidejébe, panteisztikus térbe, Gulácsy Naconyxpanjába (a kötet záró tanulmányában Szepes Erika kitűnő elemzése Rékasy szecesszióvonzalmáról!), Isten tenyerébe álmolta, vágyta vissza magát őszikéiben, hetvenen túl, a törekeny, rebbenő finoman nőies Rékasy Ildikó. Az idillbe – amelybe a fiatal, robusztus, férfiasan pogány életöröm énekeiben Szathmáry György is vágyódott olthatatlanul.

Már 1950-ben romantikus hevülettel megfogalmazza ars poeticáját Szathmáry a *Kaposvári szonettek*ben: „Igazság s Szépség! Te vagy mindenem!” – túl van az első zaklatásokon, szokja a rá kirótt űzött vad szerepet, s lám, nem a civil szabadságot, hanem az eszmei szépet óhajtja. „És jó és rossz mind végül eltűnik, / de a Szépség, az él s uralkodik” – egyik utolsó, Keatset szólító versében, mintegy véghagyatkozásként, változatlanul a szépség eszményét vallja abszolút értéknek. *L'art pour moi* – igazítja magára, lázadásul, tiltakozásként is, de legmélyebb emberi természete és hite szerint is az öncélú művészetet (ekkorját a példaképnek állított hivatalos irodalom a pártot és vezérét meg gyarmati urait dicsőíti): „Bennünk a földnek a kék ég üzen / s széppé ragyogja lelkünk a világot. (...) minden öröm bennünk válik örömmé, / de elmegyünk és akkor mindörökké / ezekben élünk s jelkép lesz a sírunk.”

A Nyugat – elsőként talán Radnóti – szépség- és szerelemeszménye, tisztaságvágya Szathmárynál (találón állapítja meg utóbb Tóth Bálint: „azt hiszem, Gyurka az Újhold gárdájába illett volna leginkább”) és az Újhold artisztikum-központúsága Rékasynál („Mintha a magyar költészetből Nemes Nagy Ágnes állna a legközelebb hozzá” – Szepes Erika) irodalomtörténetileg is beteljesítették a folytonosságot – együtt.

HÖRCHER ESZTER

EGY JOBB VILÁG FELÉ

Orcsik Roland: Fantomkommandó. Forum–Kalligram, Újvidék, Bp., 2016

Fantomháború. Orcsik Roland első regényében a társadalom és a psziché manipulációjának története bontakozik ki egy vajdasági család tagjainak életén, a körülöttük zajló eseményeken keresztül bemutatva. A háborús fenyegetettségben a helybeli fiatalok a korábbiaktól teljesen eltérő mindennapokra rendezkednek be. „A híradók tele voltak égő falvakkal, utcákon szétszórt hullákkal, menekültekkel.” (19) Orcsik leíró jelleggel, szemléletesen mutatja be az eseményeket. Érinti a délszláv háborút, mint valóságot, de egy fiktív háború rejtett képét is vázolja; a kettő tulajdonképpen eggyé válik, s a történet egy *valamilyen* háborúban való létezés egzisztenciális tükré lesz. A mindenkori háborús készítetéseket a szerző így magyarázza: „Senki sem robbantotta ki ezt a háborút, rákos sejtként öröktől fogva alattomosan dolgozik, s hol az őseinkben, hol bennünk, hol az utódainkban támad fel.” (218)

A cselekmény kibontakozásában, alakulásában fontos szerep jut a zenének, a zenélésnek, valamint a pszichedelikuságnak is. A történetet a zenélés gesztusa keretezi. A hangok szerepét, illetve megjelenését metaforikusan is értelmezhetjük. A szerző ezeket egészíti ki jellemző érzésekkel, gondolatokkal a tudati dimenziók egyidejűségében; eljátszsa és eljátszatja, mintegy elzenéli a maga (fiktív vagy nem fiktív) háborús világát. Az összeszedett hangszerek különböző alakú fémelemekből állnak, s a főhős szerint értékes és különleges hangokat képesek megszólaltatni. A hangszerek önmagukban is nagy fontossággal bírnak: a fiatal barátokkal alapított együttesben nagyon jól használhatók. Szerepeltetésüknek ráadásul kettős funkciója van. Egyrészt egy olyan világ részeit jelentik, melyben minden összegyűjtött tárgynak és fellelt dolognak értéke van; az ember semmit sem mellőz, mindent felhasznál, ami egzisztenciájának a minőségét javítani tudja. Másrészt szellemi kihívást is, a körülményekhez képest kreatív adalékanyagot kínálnak. Orcsik a használati tárgyakkal szimbolikus értelmet tulajdonít. A pszichedelikuság, a valóság és nem valóság dichotómiájának felvetítése is különös jeleneteket és értelmezési módokat eredményez. A történet általánosságban rendelkezik figyelemfelhívó jelleggel: kimutatni korunk társadalmának és a benne élők manipulálhatóságának könnyűségét, egy közösség életének megrontását és spontán megromlását valamely háttérben lévő (politikai) erő által, melyről a közösség nem tud, vagy nem akar tudni. Az emberek sodródnak az eseményekkel. Ebben a legnagyobb szerepe a politika mellett a médiának van, mely generálja az ez esetben a rádióban hallható híreket. A média szerepe szinte mindenható.

Ebben a rendszerben a főhősnek döntenie kell, hogy elfogadja-e egyáltalán ezt az állapotot, és ha igen, hogyan viseli ennek a nyomorúságos periódusnak a mindennapjait. A fizikai és lelki kondíció elsődlegessé, mindennél fontosabbá válik az adott körülmények között. A lélektani háború a pszichét is megváltoztatja: „Hogy ki, mi vagyok én az ismeretlen csillagközi egyenletek zárójelében... a saját dimenzióm... bennem pusztán a saját képzelőerőm által tágulhat végtelenné. ... Bowie úremberéhez hason-

lóan a központjától elszakadva lebeg a fölfoghatatlan terekben... egymásba csukódó és nyíló labirintusjáratokként." (86) A rejtett politikai befolyás mellé Orcsik odarendeli a belső látásnak és a szürreális-irreális módozatoknak a felerősödését is. A belső látáshoz a belső hallás, a hangok pszichotikus érzékelése is hozzátartozik. Az egyik szereplő fejfájásai, idegrohamai és hallomásai jelzik az örület kiteljesedését a szakaszosan előkerülő ANBAR szinte hipnotikus érzékelésével. „A bennem lévő, csak általam hallható szócafatok, gondolathalmazok, villanások összeadódtak a környezet zajzenéjével.” (178)

Politikai-ideológiai párhuzamként Orcsik egy erősen ironikus jelenetet állít fel, az utolsó náci törpével való találkozás és a foglyul ejtés leírásakor. A nevetségességen túl a törpe jelképes szereplő: a szerző magát a Fűhret, a Harmadik Birodalom vezérét parodizálja: „Gyilkos manónak hatott, a hangja fokozatosan eltorzult, szinte hörögve szakadtak ki belőle az újabb mondatok.” (79) A törpe uralkodni akar az emberiség fölött. Ennek komplementere, vagy metaforikus párhuzama a patkányszimbolika: „Furcsa, a patkány családtagjai teljesen épen hagyták a fejet, a szeme nyitva maradt, olyan érzésem volt, engem bámul, szinte hallottam is a gúnyolódását, na mi van, nyálaskám, tán csak nem félsz egy dögtől? Gyere, kóstold meg az agyam, hisz magad is tudod, az agy az iszonyt püspökfalatja!” (33) Orcsik a nácizmust (valamint minden egyéb politikai-ideológiai vonatkozást) társítja a kiemelten gusztustalan, illusztratív leíró részekhez; a törpe és a patkány cselekedetei mellé szinte felsorakoztatja a koprofógia vagy a disznóbél kimosásának cselekményét is. A metafora, az elejtett utalások a regényben több helyen is visszatérnek: „az éjjel agyonütött patkányból csak néhány csont maradt, jóllaktak vele a társai.” (30) Az apa gondosan nyírt kis fekete bajsza (!) és a tőle való különbözőség vágya egyértelmű utalás: a „génuralom ellen” fellázadó fiatal egészséges érzéseit tükrözi, ami ezen keresztül szimbolikusan jelenti az ember különbözőni akarását a rossz, idegen ideológiáktól, s minden politikai vagy társadalmi negatívumtól, így a háborútól is. „A világ mindössze egy közömbös erő, és csupa keserű fordulat, illesztetetlen dolgai széttartanak, és túl nagy benne a zaj, kolompolás és karattyolás, a küszködés félvert harangja... zakatol az utópiatermelés... Háború lesz.” (95-96) Orcsik a hadi pszichológiának terében építi fel a már beteg agy produktumait („nemsokára vérmocsár”, 194) a törpe tetten és szavain keresztül, így ábrázolva a bomlott elmét, a háborús pszichét, amely veszélyessé válik a még egészséges elmék számára is.

A történet valós és nem valós jellegét egy-egy álom megjelenítése is alátámasztja. „Apám álmában leesett egy szikláról, s arra ébredt, hogy csupa vér a bal térdkalácsa.” (36) Ezekben az álmokban olyan fizikai sérüléseket szenvednek a szereplők, melyeket éber állapotban is megtapasztalnak magukon; a sebek véreznek, fájnak. Ilyen a lebegés is, a fizika törvényeinek ellentmondó érzület. Valóság és irracionalitás között elmosódik a határ, maga a józan ész kérdőjeleződik meg. Ennek a jelét a fiatal főhős többször is megtapasztalja; a legsúlyosabb talán, amikor az emberi méltóság teljes mértékű elvesztésének jeleként fekáliát tálal fel vacsorára egy libiben. Az egyre mélyebbre süllyedő ember helyzete és a háborús állapot a civilizáció megszűnését is jelenti, továbbá a természettel való furcsa hasonulást, azonosulást, amely azonban egy idő után egyre elviselhetetlenebbé válik. A természetben való létezés és a félelem érzése a főhős tapasztalatában kezdetben fordított arányban áll egymással: a természeti közeg magában foglalja a nyugalmat és a biztonságot. Az idő múlásával azonban az eddig pozitív környezettől elidegenedik. „A paranoia úgy működött, mint a rákos sejt: egyre makacsabban terjedt.” (20) A bujkálás, megaláztatás és a nyomor egysége látszólag zárt világot jelent. Orcsik a gyakorlatiasságra, és az ember leleményességére épít. Ebben nincs helye a hagyományosan értelmezhető vallásnak vagy vallássságnak, a szereplők világát elsősorban a belső történések pszichikai minősége határozza meg. Az uralkodás motívuma és a pszichedelikus vonal a divinikus létezés minőségével negatívan

kerül összefüggésbe: „Isten is egy torz kreatúra, aki a teremtményein áll bosszút a beléjük kódolt hibákért. Az igazi tévedés azonban éppen maga a Teremtő.” (207) A szereplők – a narrátor meggyőződése szerint – egyszerre sorshordozói a genetikának és a teremtés általi adottságoknak. Az „Isten kegyelme”, „buzogjon a forró evangéliumod” vagy a „mintha valaki ítéletet harsogott volna fölöttem” kifejezések azt mutatják, hogy az ember nem veszi el véglegesen a transzcendenssel való kapcsolatot. A konkrét szituáció mutatja meg – ez a szerző morális hozzáállása –, hogyan, mikor és milyen minőségben jelenik meg a felsőbb entitás, és az ennek létezését nem kizáró felfogás a szereplőknél.

Szerzői megoldásként Orcsik szakaszonként más-más szereplőt állít az elbeszélő helyébe. A regénybeli politikai rezsimben megtörténik többek között az éjszakai elhurcolás szolgálati autóval, szürke kabátos állambiztonsági alakok által, ez az esemény idézi elő az intézeti életet. Minderről a tettét még nem megfelelően értékelő gyerek (a kötet egyik szereplője) maga tehet, elárulja édesapját az egyik nyalókát kínáló, kabátos férfinak. A fiú tette kitörölhetetlen emlékü, felnőttkorát, felnőtté válásának éveit végigkíséri a bűntudat: egy lehetséges módja a gyermek felnőtté válásának a számos, sors adta lehetőség közül. Az anya semleges, egy helyen amnéziás szereplő, a közösség felejtést hordozó tagja. Az apa inkább negatív figura. A szereplők valamenynyien elszakadnak az otthontól. Az anya öngyilkossága, az árvaság és a választott-kényszeredett undergroundlét korán önállóvá teszi a fiatalokat. Saját életük megóvása és megtartása a cél, kezdetben fizikai-biológiai gyötrellemmel, melyet másként nem lehet elviselni, csak belső tudati eltávolodáson keresztül. Orcsik össze is foglalja, miket kellene hátrahagyni, illetve cselekedni az adott szituációban: „Az állatok a központban, a terhes anyám, a sárga víz, a társukat felfaló patkányok, tennem kell valamit... Tennem kell valamit, tennem kell valamit!” (35) Az egzisztenciális fejlődés során szó szerint megtalálják a kiutat ebből az állapotból: egyszerűen elhagyják a várost. Megtehetik, szabadok. Egymáshoz ragaszkodnak csak, baráti és bajtársi alapon, egyéb kötelék nélkül a háborús helyzetben, ahol nincs katonai ellenőrzés, határzár, blokádok vagy tilalom. Gyakorlatilag nincs semmi; a várost mintha részlegesen evakuálták vagy magára hagyták volna.

A tényleges hadiállapotnak nem tudni, mikor jön el az ideje. A szereplők várakoznak. Nincsenek eszméik, nincs harci kedvük. A rejtőzködés („S csak annak mutatkoznék meg, akit én választok, mindenki másnak átlátszó lennék, mint a levegő”, 119), a belső világ és a biztonság-tudat kialakítása a legfőbb. Orcsik nem ígér konkrét változást, és nem tartja fenn az események kiegyensúlyozott, várható alakulásának pozitív ígérteit. Az adott helyszín elhagyása nem jelent mást, mint egy újabb, ismeretlen terület felfedezését, néhány kilométernyi változást, egy választott, ám idegen környezetet; de ennek minősége és körülményei az elhagyott helyszín minőségének és körülményeinek felelhetnek meg. Ez a *Fantomkommandó* mókuskereke. Orcsik nem hagyja nyitva a kérdést: a bizonytalan egzisztencia és az új helyek ugyanannak az örökkévaló háborús uszításnak a terepévé válnak, ahol a média és a politika befolyásoló hatása alól nem mentesül senki és semmi.

S. BÉRES BERNADETT

„ÓDÁZD EL AZT, MI ELÓDÁZHATÓ”

Varró Dániel: Mi lett hova? (Illusztrálta Rácz Nóra.) Jelenkor Kiadó, Bp., 2016

(a kötet kontextusa) Varró Dániel költészetét tizennyolc éve követjük nyomon. Körülvesznek bennünket a saját szövegei, illetve műfordításai: (újra)olvassuk, megnézzük/meghallgatjuk klasszikussá vált verses meseregényét, sőt, részleteit magától értetődő természetességgel használjuk fel a középiskolai irodalomoktatásban (pl. a versformák tanításánál) vagy óvodás gyermekeink anyanyelvi humorra való nevelésében („Mackó öcsém, szevaszka, / Mit tervezel tavaszra? / Heverészek, fát mászok, / Két pófára málnázok” – a *Túl a Maszat-hegyen* részlete: *Andris beszélget az állatokkal*), rongyosra olvassuk (fel) kisdedeknek szánt korszerű mondókáit, s műfordításairól, drámai munkáiról most még szót sem ejtettünk (pedig kellene). Mégis, mégis: nagyon vártuk a *Bögre azúr és a Szívdezzert* mostanra meglett korú költőjének új kötetét, melyben arra a kérdésre reméltük (bár tulajdonképpen már régóta tudtuk) a választ, melyet Orbán Ottó fogalmazott meg a fiatal költő indulását méltató, atyai hangú verses levelében: „Felnőtt fejjel dől el, mi lesz belőled, / költő vagy trükkös mesterverselő” (*Verses levél Varró Dánielnek*).

(témák és műfajok) Varró új könyve sok szempontból továbbírja az előző két nem gyermekeknek szánt verseskötetét (így folytatódnak például a kötetben más módon is megidézett nagy elődök modorában megalkotott *Boci, boci, tarka*-stílusparódiák), azonban több ponton meg is haladja azokat. Látszik tehát egyfajta folytonosság, önazonosság ebben a költészetben, nyílnak azonban új utak is, mind a megszólalásmód és a témák, mind a műfajok és a versformák tekintetében. A verseskötet hat ciklusból, valamint két különálló versből áll (*Előhang* és *Utóhang*), melyek a könyv első és utolsó verseként mintegy keretbe foglalják azt. A ciklusok (részek) prózai bevezetői a másik két műnem sajátos elemeit csempészik a lírai kötet világába, hiszen szereplők tűnnek fel a színen, bonyodalom kerekedik, alakul a fabula, de mindennek csupán egyetlen célja van: a versekre irányítani a befogadói figyelmet.

A kötet versei közül a már említett *Előhang* és *Utóhang*, valamint a ciklusok élén álló első versek (*[Kávéház]*, *[Málló mennyezet]*, *[Jogosítvány]*, *[Panaszkönyv]*, *[Mánia]*, *[Leltár]*) nem csupán pozíciójuk okán, hanem – a *[Panaszkönyv]* kivételével – megegyező verselésükkel (mely rögtön egy verstani tanulmány tárgya lehetne) kérnek és érdemelnek kiemelt figyelmet az olvasótól. Ezen versek összetartozását nyomdatechnikai és grafikai elemek is kidomborítják: e nyolc költeményt azonos, de a kötet többi darabjától eltérő betűtípussal szedték, és mellettük dús, egész oldalas, a befogadást finoman irányító, illetve kiegészítő illusztrációk láthatók, melyek fókuszában mindig egy stílzált, fekete emberalak áll.

Az új verseskönyv megjelenése kapcsán Varró több helyütt utalt arra, hogy szerette volna magát és költészetét ebben a kötetben az irodalmi hagyomány úgyszólván „kötelező” műfajain és témáin megpróbálni. Olvasható hát a kötet egyfajta különleges példatárként is: tradicionális témák, műfajok és versformák sorakoznak (hitvesi költészet,

virágének, bujdosóének, pásztoridill, létösszegző költemény, szabadvers, makarónivers, óda, ballada, makáma, s még sorolhatnánk hosszan), de mindez friss, az olvasói elvárásoknak bármely szinten megfelelni tudó, modern megszólalásmóddal, üdítő stílussal és hétköznapi szókinccsel ötvözve. A kötet versei számtalan kortárs és klasszikus költőt, számtalan szöveget megidéznek a magyar és a világirodalomból (főként persze az angolszász kultúrkörből) egyaránt, azonban a költemények a pretextusok ismerete nélkül is tökéletesen érthetők és élvezhetők. A kötetben történő lebontás-újraalkotás során a patinás, de kissé poros hagyomány nagyon is ragyogóvá, élővé válik, Varró alanyi költészete pedig megkerülhetetlenné, sőt – úgy sejtjük – sok szempontból kiindulóponttá.

(erősségek) *A Mi lett hova? Ötödik részének élén álló [Mánia]* című versben ezt olvassuk: „a versidomok szerelmese volt ő, / egy mániákus verslábfetisista. / Molosszusok s ionicus a minorék / hozták hagymázás izgalomba őt, / s a versformák, e verslábakra húzott, / ütemre lejtő, csábos verscipők.” A Bögre azúr megjelenése óta Varró majd minden kritikusa, értelmezője elismerően nyilatkozott játékosan virtuóz formaművészetéről. Ebben a verseskönyvben szinte mindegyik szöveg tematizálja valamiképp a költészetet, a vers születését, az irodalmat, s ez az autoreflexív gesztus a kötet egyik legnagyobb fegyverténye. Emellett persze nagy élvezettel olvassuk-ízlelgetjük a mívesen kivitelezett *elfelejtett versformákat ([Mánia])*, a blank verse-öket, a kancsal rímeket, a hexameterekben ritkaságszámba menő krétikusokat és sok más egyéb poétikai ínycséget, szépséget. Talán nem túlzás hát azt állítanunk, az igazi főhős itt a vers, a költészet maga, s minden más – jogosítvány és kávéház (ahol *minden ujjgyakorlat és metafora*, ld. *[Panaszkönyv]*), unokaöcs és virágoskert – csak mellékszereplő.

A kötött versformák, precíz jambusok és bohókásra hangolt tercinák között, mintegy utánuk ballagva tűnik fel a kötet végén egy hosszan burjánzó, ars poeticaszerű, „káprázatos” (Kálmán C. György) *elszabadult szabadvers (Minden olyan mint minden)*, melyet a Jelenkor Online kritikusai már megjelenése után nem sokkal beválogattak a 30 legjobb kortárs magyar vers közé. Minden bizonnyal a kötet csúcsteljesítményei közé tartozik, mint ahogyan az *Urbánus költő a virágoskertben* vagy a címet inspiráló *[Leltár]* és a *(Feleségem bűvös asszony)* is. A kötet némely pontján azonban halvány hiányérzetünk támad – valamiképp nem érzünk minden verset a helyén, s szükségszerűen akadnak benne kevésbé erőteljes darabok is. Összességében azonban ez mit sem számít, mert kétségtelenül jelentőségteljes kis kötetet tartunk a kezünkben, melyben akár a kacéran feltűnő hiba *([Mánia])* is jelentéssel bír, sőt mi több élvezetes lehet.

(illusztrációk) A Jelenkor Kiadó a kötet megjelenésével párhuzamosan adta ki újra Varró első két ún. „felöltött” verseskötetét. A *Bögre azúr* is új, e legutóbbi kötethez igazított köntöst kapott, s így már mindhárom kötet illusztrációit Rác Nóra jegyzi. *A Mi lett hova?* elülső borítójának kék-fekeke grafikája, melyen egy asztalnál üldögélő férfi (fej nélküli) teste látható (kissé emlékeztetve a befogadót a *Bögre azúr* első kiadásának borítóján lévő fényképre), amint épp egy kanálból csöpögteti a kávé az előtte fekvő papírlapra, s rajta itt-ott őt rángató, cilindert viselő emberkefigurák

ugráljak, a makacsul újra és újra szembetűnő kávécsérjék, valamint a hátoldalon található imitált kávécsészenyomok és kávé-, illetve tintafoltok grafikusan ismétlik, felerősítik az olvasóban a kötet hátoldalán álló idézet kapcsán („Harminckét év elslattyogott, / nem történt semmi nagy dolog, / kis ez, / kis az”) felsejlő képzetet: a *kávéházi szegletet*. Szöveg és grafika szimbiózisa majdnem a teljes kötetben ilyen jól működik, s csak ízlés kérdése, kit melyik típusú képi világ szólít meg jobban: a filozofikus, részletgazdag (pl. 42. vagy 56. oldal), vagy az egyszerűbb formákkal operáló, de nem kevésbé szimbolikus illusztrációk (pl. 25. vagy 39. oldal).

(*hova tovább?*) Egyet kell értenünk Weöres Sándorral: a vers a lélek tréningje. Jó kis gyakorlatsor volt a *Mi lett hova?* – átmozgató, endorfinfelszabadító, enyhén addiktív. *Még egy jöhet*.

BENEDEK SZABOLCS

OLVASÓNAPLÓ, 2017 TAVASZA

Haklik Norbert: Tom Hanks a vizek felett

Bajnai Zsolt: A megmozdult világ

Hartay Csaba: Holtág

Gabriel García Márquez: Utazás Kelet-Európában

A közmondás szerint az internet nem felejt, szóval simán utána tudtam nézni az Eső webes archívumában annak, hogy mikor is írtam legutóbb (nemcsak e folyóirat hasábjaira, hanem úgy általában véve is) olvasónaplót. Sejtésem nem csalt, bizony már tíz esztendeje. Ennél azonban (számomra legalábbis) lényegesebb, hogy az azóta eltelt egy évtizedben némiképp megváltoztak olvasási szokásaim. Meglehet, az életkorral jár, elvégre az ember a homokszemek monoton pergésével párhuzamosan óhatatlanul rádöbben arra, hogy már nincs annyi ideje, azazhogy nincs ideje mindenre, és míg régen kötelességnek éreztem a legsilányabb és legunalmasabb könyveken is – ha már egyszer belekezdtem – átverekedni magam, addig az utóbbi években nem ritkán arra eszmélek, hogy az általam végigolvasott könyvek száma kevesebb, mint azoké, amelyekbe belekezdtem.

Mindazonáltal persze az is elképzelhető, hogy az életkoron és a rossz könyvekre fordított idő fölötti sajnálkozáson túl én lettem kényesebb – rémlik, mintha Márai is írta valahol a finnyás olvasásról. Ugyanakkor az is közmondásos tény, hogy a gyengébb könyvekből is lehet tanulni, olykor azoknak is megvan a maguk bája. De mert az ember csak abban lehet biztos, hogy egyszer meg fog halni, egyébiránt pedig minden más változik és képlékeny, nem is akarnék ebből az állapotomból végérvényes következtetéseket levonni, legfőljebb jelzem, hogy nálam most ez helyzet.

Idáig tartott a bevezető filozófia, amelyhez kapcsolódóan viszont sietve leszögezem, hogy az alábbiakra a fenti eszme-futtatás nem vonatkozik; azokat a köteteket, amelyekről most szó lesz, természetesen egytől egyig végigolvastam – nem csupán azért, mert a főszerkesztő olvasónapló írására buzdított (habár létezik annak is tudománya, könyvet

is írtak belőle, hogy miként lehet azokról a művekről beszélni, amelyeket nem olvastunk el), hanem azért is, és még inkább ezért, mert érdekeltek és lekötöttek: részint maguk a művek, részint a szerzők is, elvégre amellest se lehet mindig elmenni, hogy jelen esetben a négyből hármukat személyesen ismerem.

Haklik Norbertet például huszonhat és fél éve. Amikor először találkoztam vele, két szék között állt közös szolnoki gimnáziumunk lebetonozott udvarán, és társaival együtt szó nélkül arra várt, hogy arrébb vonuljunk – mi, a nagy negyedikesek, akik táskánkat lóbálva meneteltünk végig az említett udvaron, saját magunkon és társaságunkon kívül mit sem törődve másokkal, a környezetünkkel. Konkrétan azzal, hogy eme tér, az iskola udvara az azon fősorakozott elsősök számára az adott pillanatban futballpályává alakult, mi pedig átvonulásunkkal zavarjuk az ő nagyszüneti játékukat. Tettetett flegmaságunk álcája mögül kipillantva persze azért megnéztük a kis újoncokat, némi lesajnálással és szájalommal, elvégre nekik még négy kemény esztendejük volt hátra az épület ódon falai között, miközben nekünk már erősen kifélé állt a szerkünk rúdjá.

Haklik Norbert tehát két szék között álldogált. Azok ugyanis ezekre a percekre átminősültek kapufának, nekem pedig megakadt tekintetem a vékony, szemüveges kapuson, aki olyan elszántsággal birtokolta helyét, mintha ki se lehetne robbantani onnét. Föltehetően nem is lehetett. Mivel nem kísértük figyelemmel a játékot, azt nem tudom megmondani, hogy Haklik a cerberus posztján milyen sikereket ért el, ám néhány évvel később, amikor én már alma materként tekintettem vissza az intézményre, az öcsém mesélte, hogy van a negyedikesek között egy srác, aki olyan novellákat ír, hogy kézről kézre adják miattuk az iskolaújságot.

A képességek országos elismerésére nem kellett sokat várni. Az ezredforduló idején Haklik Norbertnek pár év leforgása alatt két novelláskötete és egy regénye jelent meg, s mind meglehetősen visszhangot keltett, úgyhogy akár furcsa is lehet, hogy ilyen sokat kellett várnunk a folytatásra. Ennek nyilván megvannak az okai, föltehetően szakmán belüliek és kívüliek egyaránt, talán a legkézzelfoghatóbb az, hogy Norbert újságírói pályájával is szakítva Csehországba költözött, ahol egészen más jellegű kenyérkereső foglalkozásba kezdett. Az új helyzet adta élmények legfrissebb, a Scolar Kiadónál idén tavasszal megjelent könyvében (*Tom Hanks a vizek felett*) is fölbukknak: példának okáért a címadó novella Brno környékén játszódik, és egyik főszereplője egy Tom Hanks nevű tűzoltó. Más szövegekben pedig vissza-visszaköszönnek a multinacionális és multikulturális lét jellemző momentumai.

Lehet-e, érdemes-e visszatérésről beszélni egy író esetében, tudván, hogy a hallgatás, a várokozás, a türelem nemegyszer az érlelést, az érlelődést jelenti? Képzavarral élve: a kérdés nyilván költői. Ebben a tetszetős kiviteli kötetben nyolc hamisíthatatlan Haklik-elbeszélést kapunk, amelyek tematikájukat tekintve széles skálán mozognak (sci-fi, történelem, napjaink kor-, azaz kórképe, *Csillagok háborúja*, internetes mémek és más popkulturális elemek), de közben maradtak a korábbi könyvekből megismert barokkos körmondatok (ez különösen az első novellára igaz, amely ezáltal is mintegy hidat képez a korábbi Haklik-kötetek felé), a gazdag szóhasználat, a fordulatok, hirtelen lezárások, na és az erőtől bugyogó nyelvezet mögül folyton kitüremkedő ironia. Annak idején, lassan két évtizeddel ezelőtt Haklik Norbert olyasmit tett fülszöveg gyanánt első könyvének borítójára (megint képzavar: nem volt fül), hogy ő történeteket ír, mert lehet. Ez annak idején egyfajta fricska volt a posztmodernnek nevezett szövegirodalom és a kánon felé. A trend elleni lázadásból azóta trend lett, mindazonáltal a most kézhez kapott vadonatúj és minden ízében hamisíthatatlanul közép-európai Haklik-próza a megváltozott irodalmi környezetben is él és elevenen csobog. És ami különösen nagy erénye: változatos.

Noszalgijával kezdtem, azzal is folytatom. Bajnai Zsolt könyvéhez nehezen is tudnék másként közelíteni, mint egyre-másra bepárasodó tekintettel. A BlogSzolnok című internetes oldal hét esztendeje működik, és egyike a legegységesebb hangú és kivitelű lokálpatrióta webes felületeknek, amelyeket ismerek. Ha jól tudom, Bajnai Zsolt egyedül írja tele, ami már önmagában véve elismerésre méltó teljesítmény. Az oldal nagy erénye ugyanakkor, hogy vállalt szubjektivitása mellett sikerrel elkerüli a politizálás bizonyos területeken óhatatlanul is kínáló csapdáját: noha szövegei minden ízükből és rezdülésükben magukon viselik szerzőjük véleményét és látásmódját, teszik ezt úgy, hogy közben nem sértik senki meggyőződését, nem kívánnak irányt mutatni, győzködni és igazságukat hangoztatni. Ami manapság nem kis dolog.

A BlogSzolnok városi aktualitásokkal, kultúrával és helytörténettel egyaránt foglalkozik, sőt Bajnai időnként kitekint Szolnok határain túlra is, és megnézi, hogy más településeken, sőt akár más országokban miként is festenek – avagy oldódnak meg – azok a jelenségek, amelyekről ő szolnoki barangolásai során és eredményeképpen számot ad. Mivel ez egy olvasónapló, én is lehetek maximálisan szubjektív, úgyhogy elárulom, nekem az Utcasoroló és az Album címet viselő rovat a kedvencem. Előbbi, nevéből adódóan, egy-egy szolnoki utcát vagy városrészt jár körbe, visszatekintve azok múltjára is – utóbbi pedig ehhez némiképp kapcsolódva régi képeslapokon és fotókon keresztül eleveníti föl Szolnok történetét. Talán nem tévedek sokat, amikor azt gyanítom és sejtetem, hogy ebből a kettőből nőtt ki 2014-ben egy harmadik, a Szolnoki mesék címet viselő rovat, amelyben az eddig leginkább kulturális újságíróként és szervezőként tevékenykedő Bajnai Zsolt először még érezhetően bátoratlan, azután egyre határozottabb lépéseket téve átrándult a szépirodalom térére.

A rovat részben vagy egészben fikciós, de mindenképpen irodalmi érzékkel és szándékkal megírt szövegei 2016 végén *A megmozdult világ* címmel – a BlogSzolnok webfelületet is jegyző Picasso Média kiadásában – külön, kézbe vehető kötetben is megjelentek. Az internetes oldalnál is szubjektívebb városkép rajzolódik ki a novellákból, amelyek közül a legsikerültebbek talán azok, amelyekben Bajnai hagyta érvényesülni a benne élő újságíró, és vagy azt a situációt játssza el, amiben valaki a novella megfogalmazójának mesél egy-egy régi történetet, ideiglenesen átvéve tőle az elbeszélő szerepét – vagy pedig a szerző az egyes szám első személynél maradván eleveníti föl (föltehetően) személyes emlékeket. Számomra az utóbbiak jelentették a legnagyobb élvezetet, lévén (a családom a pusztá véletlen folytán, gyökértelenül érkezett meg a hetvenes évek közepén Szolnokra, majd lényegében minden szálát elvágva három és fél évtizeddel később hasonló gyökértelenséggel távozott is onnét) az én Szolnokom is az, amelyről ezekben a hetvenes-nyolcvanas évek idején játszódó történetekben Bajnai is mesél: a csomóponti művelődési háztól kezdve a nyolcvanas majálison elfogyasztott Márka üdítőn át a Jólét ABC előtt, a Tanácsköztársaság útján szuszogó sárga Ikarusig.

Kérdés persze, hogy mennyire szolnoki ez a könyv, azaz olyan, aki nem ebben a városban él vagy élt, mit tud nyújtani – de ez legyen az ő gondjuk. Én élvezettel lapozgattam, egyedül a képeket hiányoltam belőle, például milyen jó lett volna az Album rovat fotóival illusztrálni. Na de ne legyünk mohók, és hagyjunk az online felületre is nézelődni valót.

Ugyancsak a múlt, a közelmúlt élethelyzetei és -eseményei a témája Hartay Csaba *Holtág* című könyvének (Athenaeum, 2016). Hartay más pályatársaihoz hasonlóan költőként indult, onnét kezdett egyre jelentősebb túsókat az epika felé, mostanra pedig már mindkét ösvényen egyforma lendülettel halad. Első prózai kötete négy évvel ezelőtt jelent meg – egyébként az is az internetről, a Librarius című irodalmi oldalra írott tárcanovellákból nőtt ki –, amelyet azután két

másik követett. Szerzőjük közben hű maradt a költészethez is – hál’istennek, mondom én, hiszen például az Esőben megjelent *Extraszisztolé* című írása kedvenc verseim közé tartozik. Mármint úgy en bloc, azaz nálam benne van a magyar költészeti top akárhányban.

Hartay prózájának egyik jellegzetessége a töredezettség: mindhárom prózai kötete regényként lett aposztrofálva (nincs is okunk kételkedni, hogy azok), ugyanakkor mindháromnak a darabjai önálló szövegeként is élnek és működnek. A hagyományos értelmezés szerint a regény elindul valahonnét és tart valahová, közben a helyszínek változnak, a szereplők jellemformálódnak, és a többi, és a többi. Az egész mindazonáltal részekből áll össze, Hartay prózájában pedig az egymás mellé helyezett szövegek hatni kezdenek, és építik egymást, úgyhogy a végeredmény ez esetben is az lesz, hogy eljutunk A pontból B-be. Egyszóval nincs értelme lovagolni a regénydefinición, a lényeg, hogy a mű a hagyományos értelmezésen olykor-olykor átlépve is remekül működik. A töredezettség mellett még egy fontos vonásról kell szólnunk, éspedig arról, hogy a Hartay-próza további meghatározó eleme a személyesség. Hartay költészete jelentős részben alanyi, és ez a fajta lírai én van jelen az epikájában is: a történetek nemcsak hogy személyes élményekből épülnek, hanem erősen tükrözik elbeszélőjük nézőpontját és meggyőződéseit is.

Az első Hartay-regény a közelmúltból, a középiskolás években szerzett élményekből táplálkozik, a második pedig alapvetően a jelenre épít. A harmadik már nagyobb kirándulásokat tesz az időben: a múltat a nagyapapa élete és történetei elevenítik fel, a jelent pedig az unoka, a tizenegy éves, apa nélkül felnövő Olivér szemszögéből látjuk, aki nagyapja szavai nyomán igyekszik megismerni – nemegyszer a más felnőttektől származó tiltások ellenére – a világot és az élet árnyas oldalát. (Ha nem is mindig igyekszik, azért rendre kénytelen.)

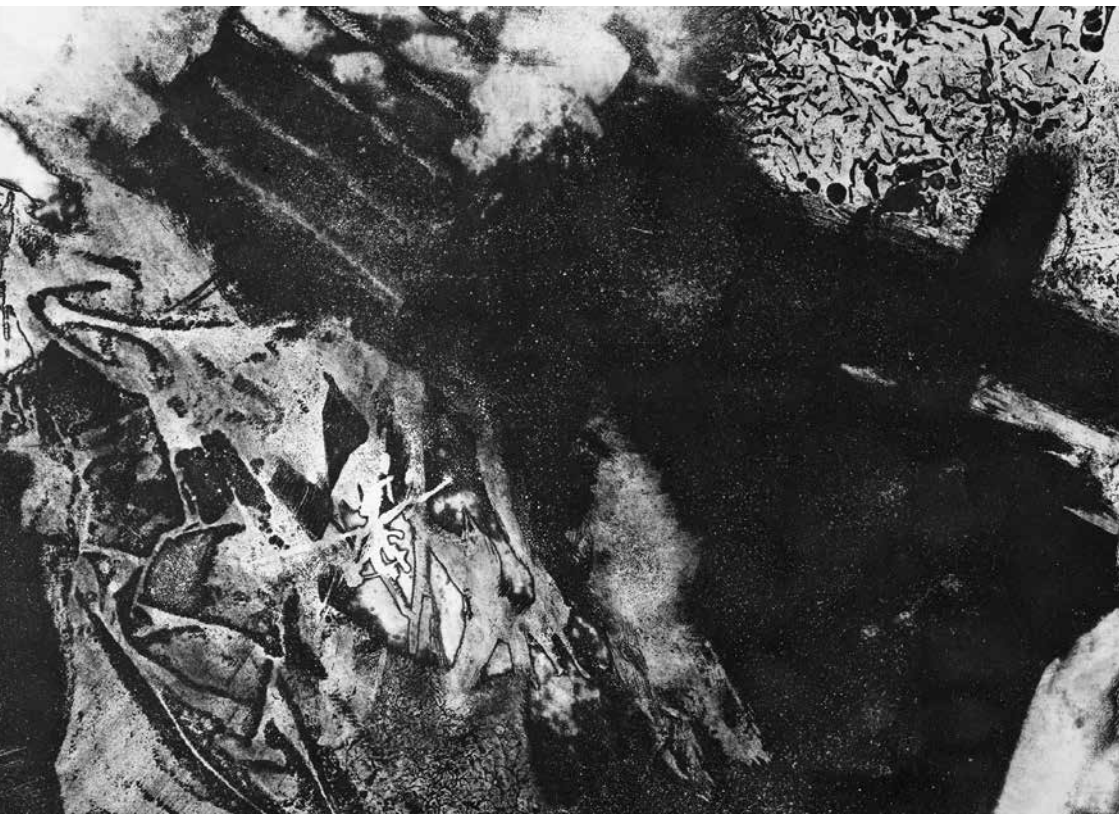
Az én nagyapám se válogatta meg mindig a szavait. Ismert például pajzán versikéket és dalokat, ezeket néha el is énekelte, persze csak akkor, amikor más felnőttek nem voltak jelen. Ezzel együtt is maradt olyan nóta, amelynek mind a mai napig csak az első sorát tudom, mivel a másodikkánál nagyanyám ráripakodott nagyapámra, hogy ne a gyerek előtt (jut eszembe: jó barátunk a Google...). Szóval már csak ezért sem esett nehezemre olvasás közben magam elé képzelnem Hartay regényének nagyapapafiguráját, akinek a szókimondó megnyilvánulásokon túl megvan a dolgokról a maga határozott és véka alá nem rejtett véleménye (ebben megint csak hasonlít az én nagyapámra, aki a magyar történelmet képes volt a fél mondattal összefoglalni, miszerint „az Árpád-háziaktól a szarháziakig”), továbbá italozik, dohányzik, ezen felül leginkább a pecázás izgatja, mi több a még serdülőkor előtt álló Olivért ha nem is konkrétan eme (káros, nem káros, kinek a papné, kinek a paplan) szenvedélyek üzésére biztatja, de arra legalábbis igen, hogy kezeljük a dolgokat a maguk súlya és komolysága szerint – értsünk pedig ezalatt nemegyszer súlytalanságot és komolytalanságot. Ami egyébiránt tökéletesen rendben is van. Az élethez kell a rock and roll. A nagyapapa és az unoka kapcsolatából azonban már csak a természetrendje miatt sem kuszóbolható ki a halál, amely a regény első lapjaitól fogva súlyos árnyékként vetül a nagyapapa időnkénti hetykeségére, rebellis történeteire, később pedig színre is lép. *A Holtág* így sorstörténet, családragény, a közelmúlt történelmének lenyomata, továbbá megrázó ábrázolása két nemzedék kapcsolatának, valamint a képzelte vagy valós bűnök föltételezett zsoldjaként is értelmezhető, de anélkül is elkerülhetetlen elmúlásnak.

A végére hagytam egy kakukktójást. Az Eső ugyan elsődlegesen a magyar irodalomra fókuszál, ám a Nobel-díjas és méltán világhírű, kolumbiai születésű Gabriel García Márquez magyarul első ízben megjelent *Utazás Kelet-Európában* (Magvető, 2017) című könyve a szó szoros értelmében érinti Magyarországot. Kereken fél évszázaddal ezelőtt az akkor még elsősorban újságírással

foglalatoskodó Márquez két társával egy hirtelen ötlettől vezéreltetve Párizsból előbb Kelet-Németországba utazott, majd fölkereste a béketábor más államait is, konkrétan Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot és a Szovjetuniót. A kiruccanás számukra olykor talán veszélyes, olykor inkább ironikus kalandnak számított (a taxiórához hasonlító fizetési módszerrel működő keletnémet étermi véccéfülke akár viccesnek is mondható), amit azonban láttak és megtapasztaltak, az az ott élő emberek számára maga volt a tragikus és lesújtó valóság.

Az ott élő embereknek – azaz nekünk. Én például kereken három évtizeddel Márquez után jártam Lipcsében, de kiskamaszi mivoltom ellenére is éreztem azt a furcsa, nyomasztó melankóliát, amely az egész, egyébiránt barna színekben pompázó nagyvárost belengte. (Amikor az iskolai kirándulást követően előhívtam a fényképeket, ismét szembesültem azzal, ami igazából már ottlétünk napjai alatt is föltűnt (csak az élmények és a haverok miatt akkor különösebben nem foglalkoztam vele), hogy az utcák és az épületek egyaránt furcsamód barnák. Több mint húsz évvel később egy regényből tudtam meg, hogy ennek a közeli külszíni barnaszénefejtés volt az oka.) Márquez szerint Kelet-Németország népe a legszomorúbb nép, amellyel valaha is találkozott – írta ezt harmincévesen, fiatal íróként, de belegondolva nincs okunk kételkedni abban, hogy ez így is volt. Elvégre a keletnémeteket abból a nyugati kultúrkörből szakították ki a világháború után, amibe évszázadokon keresztül tartoztak, ráadásul Berlin magas épületeiből ráláttak mindarra, amelyben ők is élhettek volna (Nyugat-Berlin), ha nem úgy alakul a történelmük és a sorsuk, ahogyan alakult. Azaz minden okuk megvolt a letargiára. Nekik is, de azért másoknak is.

A cseheknél bohémságuk, a lengyeleknél a szocializmusban is megmaradt katolicizmusuk bűvölte el Márquezt, a Szovjetunióban pedig az, hogy folyton érzékeltették velük, hogy amit nekik, a világíjűsági találkozó résztvevőinek hivatalosan megmutatnak, az valójában látszat csupán. A számunkra legérdekesebb epizód természetesen a magyarországi, amely egyébként korábban a Nagyvilág című folyóiratban már megjelent. Márquez a forradalom utáni évben jött Budapestre, és kicsit olyan hangulatképet fest róla, mint amilyet az ugyancsak nyugatról érkező Gordon tapasztal Kondor Vilmos *Budapest novemberben* című regényében. Egyetemistákból lett prostituáltak és villamoskalauzok fedik föl a levertt forradalom utáni magyar valóságot a nyugati újságíróknak, miután az a hivatalos programmal szembemelve kiszökik a szállodából, és saját szakállára nyakába veszi a várost. De Márquez ott volt Kádár kisújszállási beszédén is, és bár a leírásban több hibát vétett mind az időpontok, mind a helyszínek tekintetében, alapvetően jól látta a magyarországi helyzetet, beleértve Nagy Imre és Kádár kapcsolatát, valamint utóbbi kényszerpályáját, amelyet kitűnő emberismerőként bizonyos mértékben és tekintetben megértett, elfogadni azonban nemigen tudott.

MENEKÜLŐ IDŐ, AQUATINTA, 45x57 CM

SZERZŐINK

AHMED AMRAN (Dhamar, Jemen, 1966): novellista. Szolnokon él. Könyvhétre megjelenő kötete: *Az utolsó ebéd* (2017).

BENEDEK SZABOLCS (Bp., 1973): író. Egykor Szolnokon élt, most Budapesten. Legutóbbi regénye: *A fiumei cápa* (2017).

BIRTALAN FERENC (Bp., 1945): költő. Legutóbbi kötete: *Barbár mennyorszáág* (2016).

BODA MAGDOLNA (Csongrád, 1956): költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Óperenciás lavór víz* (2011).

BORDÁS MÁTÉ (Szolnok, 1995): költő, az ELTE német–magyar szakos hallgatója. Martfűn él.

CSENDER LEVENTE (Székelyudvarhely, 1977): író. Legutóbbi kötete: *Egyszer majd el kell mondani* (2015).

DARVASI LÁSZLÓ (Törökszentmiklós, 1962): író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Szív Ernő: Az irodalom ellenségei* (2017).

FALCSIK MARI (Bp., 1956): költő. Legutóbbi kötete: *Nőket néző képek* (2013).

FEKETE VINCE (Kézdivásárhely, 1965): költő, író, a Székelyföld szerkesztője. Könyvhétre megjelenő kötete: *A világ újra. Verskeresztmetszet, 1995-2015* (2017).

FERDINANDY GYÖRGY (Bp., 1935): író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Az ingázás dicsérete* (2017).

FILIP TAMÁS (Bp., 1960): költő. Legutóbbi kötete: *Album* (2015).

HÁY JÁNOS (Vámosmikola, 1960): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Az öregtő felé* (2017).

HÖRCHER ESZTER (Bp., 1984): recenzista, kritikus.

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR (Sopron, 1980): író, költő, újságíró. Legutóbbi kötete: *A lélek legszebb éjszakája* (2016).

JÓNÁS TAMÁS (Ózd, 1973): költő, író. Legutóbbi verseskötete: *Törzs* (2016).

KÖRÖSSI P. JÓZSEF (Nagyvárad, 1953): költő, szerkesztő, kritikus. Legutóbbi könyve: *A magyar kártya – Beszélgetés Markó Bélával* (2013).

KÖTTER TAMÁS (Csorna, 1970): jogász, novellista. Legutóbbi kötete: *Ikea, vasárnap* (2017).

LÁZÁR BALÁZS (Szolnok, 1975): költő, színész. Legutóbbi verseskötete: *Bomlik a volt* (2015).

MARKÓ BÉLA (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Kerítés* (2016).

MURÁNYI ZITA (Bp., 1982): költő, író. Legutóbbi kötete: *Csillag* (2015).

NAGY LEA (Szolnok, 2000): középiskolás. Képzőművészettel, irodalommal foglalkozik; balettozik, énekel. Budapesten él.

NAGY ZSUKA (Nyíregyháza, 1977): író, költő, tanár. Kötete: *mégismarionett* (2008).

NOVÁK ZSÜLIET (Mezőtúr, 1983): író, újságíró. Kötete: *Disznó vallomások* (2014).

NYERGES GÁBOR ÁDÁM (Bp., 1989): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Az elfelejtett ünnep* (2015).

ORCSIK ROLAND (Óbecse, 1975): költő, író, műfordító, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Fantomkommandó* (2016).

PÉCSI GYÖRGYI (Zalaszentgrót, 1958): irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Írások és olvasások* (2011).

PETŐCZ ANDRÁS (Bp., 1959): költő, író. Legutóbbi könyve: *Aysa* (2016).

RÓHRIG ESZTER (Bp., 1954): novellista, irodalomtörténész, fordító, kritikus.

S. BÉRES BERNADETT (Jászberény, 1979): irodalomtörténész, középiskolai tanár. Jászdózsán él. Tanulmánykötete: *Körtánc – A rondó verstípus a kortárs magyar költészetben* (2015).

SAÁD KATALIN (Bp., 1944): író. Nagyréven él. Könyvhétre megjelenő könyve: *Hálóban* (2017).

SZARKA KLÁRA (Bp., 1955): újságíró, kritikus, fotográfiai szakíró. Legutóbbi könyve: *Előhívott emlékeim, Chochol Károly* (2015).

SZUTORISZ SZABOLCS BENCE (Szolnok, 1990): költő, kritikus. A Szegedi Tudományegyetem hallgatója.

VEREBES GYÖRGY (Zenta, 1965): festő- és grafikusművész, a Szolnoki Művésztelep vezetője. Könyve: *Alvó titánok* (2009).

KERESZT ÉS FÉLHOLD (A ZENTAI CSATA EMLÉKÉRE)

AZ ESŐ MEGJELÉNÉSÉT
TÁMOGATJA:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA

500 FT

9 771419 798000

1 7001